

Met burgers de boer op

Input voor een maatschappelijk debat over
een gewaardeerde duurzame veehouderij

Birgit K. Boogaard

Met burgers de boer op

Input voor een maatschappelijk debat over
een gewaardeerde duurzame veehouderij

Birgit K. Boogaard

Ten geleide

Deze uitgave is gebaseerd op promotieonderzoek van Birgit K. Boogaard, uitgevoerd bij de leerstoelgroepen Dierlijke Productiesystemen en Rurale Sociologie van Wageningen University.

Dit boekje behandelt de opmerkelijkste resultaten van het kwalitatieve deel van het promotieonderzoek over de beelden, wensen en zorgen van burgers over de melkveehouderij.

In het proefschrift 'Sociaal-culturele duurzaamheid van de veehouderij. Een onderzoek naar burgerpercepties van de melkveehouderij in Nederland en Noorwegen' is het volledige onderzoek (kwantitatief en kwalitatief) beschreven. Voor meer informatie kunt ook contact opnemen met Birgit Boogaard, e birgit.boogaard@wur.nl of t 0317 485918.

Inhoud

1. Veehouderij & maatschappij | 4
2. Drie gezichtspunten:
tradities, moderniteit en natuurlijkheid | 8
3. De knoop: dilemma's in de melkveehouderij | 13
4. Natuurlijkheid in Nederland en Noorwegen | 20
5. Input voor een maatschappelijk debat | 26

Onderzoeksverantwoording | 28

Dankwoord | 28

Over de auteur | 30

Andere publicaties | 31

Colofon | 32

1 Veehouderij & maatschappij

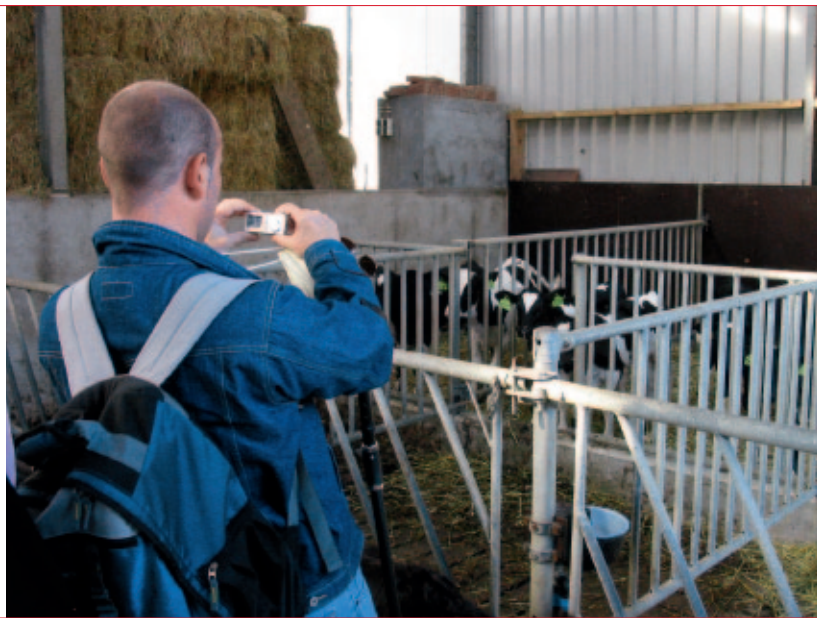
De betekenis en positie van de veehouderij in Westerse samenlevingen zijn in de afgelopen decennia sterk veranderd. Veehouderijbedrijven intensiverden en automatiseerden, terwijl het aantal veehouders afnam. Specifiek voor Nederland geldt bovendien dat ons land sterk verstedelijkt, met als gevolg dat steeds minder mensen ervaring met en kennis van de veehouderij hebben. Door deze ontwikkelingen staat de veehouderij in toenemende mate maatschappelijk onder druk.

Ook al zijn nog weinig mensen vertrouwd met de veehouderij, ze vormen zich er wel een beeld over. Dat begint al op jonge leeftijd, veelal door kinderboeken en televisieseries. Vaak schetsen deze een idyllisch beeld van het platteland, waar boeren en dieren in harmonie met elkaar en de natuur leven. Maar via de media – televisie, radio, kranten, tijdschriften, internet – komt ook een ander beeld van de veehouderij naar voren, bijvoorbeeld dieren die te dicht op elkaar gehouden worden onder dieronvriendelijke omstandigheden. Op grond hiervan worden maatschappelijke beelden van de veehouderij vaak vrij zwart-wit neergezet: burgers zouden alleen een 'Ot en Sien'-veehouderij wensen en de huidige veehouderij als 'industrie' beschouwen en die volledig verwerpen. Maar is dat wel zo? Denken mensen zo

zwart-wit over de veehouderij? En wat is dan een verantwoorde veehouderij in de ogen van burgers? Antwoorden op dit soort vragen geven handvatten voor een breed maatschappelijke debat over een gewaardeerde duurzame veehouderij. In dit boekje worden deze vragen en antwoorden behandeld, gebaseerd op een promotieonderzoek van Wageningen University. Specifiek is gekeken naar de melkveehouderij, onder andere omdat de melkveehouderij grondgebonden is en een zichtbare invloed heeft op het landschap.

Op de volgende pagina's worden de belangrijkste resultaten van de deze studie weergegeven. De resultaten zijn geïllustreerd met foto's en citaten van de deelnemende burgers.

Als je wilt achterhalen wat mensen waarderen in de veehouderij en waar ze zich zorgen over maken, dan is het belangrijk hen een levensechte ervaring te geven. Mensen kunnen dan gemakkelijker een beeld vormen van hoe het boerenbedrijf er nu echt uitziet en wat er zoal speelt. Dus: met burgers de boer op!

Tijdens de bedrijfsbezoeken kregen de deelnemers vragen over hoe ze het bezoek beleefden – wat ruikt u, wat hoort u, wat voelt u, wat ziet u? – en hoe ze deze ervaringen waardeerden – positief, negatief of neutraal. Ook maakte iedere deelnemer met een digitale camera tien foto's van dingen op het bedrijf die ze waardevol vonden.

Om te kijken of maatschappelijke beelden, wensen en zorgen over de melkveehouderij tussen landen verschillen, is aanvullend onderzoek gedaan onder Noorse burgers. Nederland is vergeleken met Noorwegen, omdat de Noorse samenleving vergelijkbaar is met de Nederlandse – in de zin dat het een ontwikkelde en moderne samenleving is – maar tegelijkertijd is Noorwegen minder dichtbevolkt en bestaat een groot gedeelte van het land uit bossen, bergen en fjorden. Dit zou mogelijk andere maatschappelijke wensen en zorgen over de melkveehouderij kunnen oproepen.

wat ruikt u?
wat hoort u?
wat voelt u?
wat ziet u?

2 Drie gezichtspunten: tradities, moderniteit en natuurlijkheid

Uit de antwoorden van de Nederlandse deelnemers blijkt dat ze zich niet alleen zorgen maken over het dierenwelzijn – dat vaak als enige maatschappelijke zorg wordt genoemd – maar ook over zaken als de zorg voor het landschap en voldoende inkomen voor de boer. De zorgen zijn te groeperen in vier thema's:

de dieren en het product
manier van boeren
het landschap
de veehouder

Als het gaat om wat mensen waarderen in de veehouderij, dan valt op dat de respondenten niet alleen romantiek en nostalgie zoeken, maar ook bepaalde moderne ontwikkelingen waarderen, zoals de koematras en automatische voersystemen. Wanneer burgers hun ervaringen, waarderingen en zorgen beschrijven, blijken ze dat vanuit drie gezichtspunten te doen:

tradities
moderniteit
natuurlijkheid

Op de pagina's hierna volgt een beschrijving van ieder gezichtspunt. Deze wordt toegelicht met foto's en citaten van burgers.

Tradities

Tradities verwijzen naar ons verleden en vroegere manier van leven (op het platteland). Ze refereren aan collectieve herinneringen van hoe we dingen vroeger deden. Tradities in de melkveehouderij verwijzen volgens de deelnemende burgers naar onderwerpen zoals: traditionele gebouwen (boerderijen), gezinsbedrijf, grazende koeien, variatie in diersoorten (bijvoorbeeld ook een paar schapen en kippen erbij), dier- en tractorgeluiden, hooigeur, typisch Nederlandse producten (bijvoorbeeld kaas), werken met levende have, intensief boer-diercontact, vakmanschap (handwerk), cultureel erfgoed, onderdeel van de geschiedenis, typisch Nederlands landschap, en behoud van de regionale en Nederlandse cultuur en identiteit. Door dergelijke tradities onderscheiden melkveehouderijen zich onder andere van niet-agrarische sectoren.

“De tractor en het geluid ervan horen bij een boerderij. Het hoort bij de uitoefening van het boerenbedrijf.”

▼ “De boerderij kan nog zoveel geautomatiseerd worden, maar handwerk (het uitmesten en verdelen van het voer met de hooivork) blijft onontbeerlijk. Daarnaast geeft het voor mij een stukje nostalgie weer: zo was het vroeger en zo gebeurt het nu nog. Dit stuk gereedschap hoort bij een boerderij.”

▲ “Weer zo'n romantisch plaatje van de boerderij. Een beetje rommelige hooiberg. Dit beeld maakt duidelijk dat er hier geleefd en gewerkt wordt.”

▼ “Deze foto laat een stukje cultuur zien. Er zijn veel moderne boerderijen, maar voor mijn gevoel heeft een boerderij een rieten dak en stalramen. Het heeft dus niet direct te maken met de melkproductie, maar wel met het beeld wat ik van een boerderij heb. Ik vind dat oude boerderijen moeten blijven bestaan.”

▲ “Deze foto laat zien dat er diversiteit is op het bedrijf. Een boerderij is een plaats met levende dieren en verschillende diersoorten. Het moet geen productiefabriek zijn.”

“Je hebt natuurlijk ook het mens-diercontact. Dit contact hoort ook echt bij een boerderij. Het gaat wel om leven. Dit is denk ik ook het leuke van boer zijn, het werken met levende have. ... Ik kan me voorstellen dat dit wel de waarde van je werk enorm verhoogt, het werken met beesten.”

“De melkveehouderij is een uitstervend beroep. Jammer, hoort in het natuurlandschap. Koeien in de wei is het mooiste wat er is. De veehouderij biedt zoveel mogelijkheden voor de mens en levert melk en andere producten die wij weer gebruiken. Het zou toch jammer zijn dat onze kinderen niet meer mee mogen maken waar de melk vandaan komt.”

▼ “Prachtig beeld van grazende koeien, groene weilanden, een mooie sloot en op de achtergrond een kerktoeren. Op en top Fryslân.”

“Als er geen koeien meer in het weiland staan, is Nederland niet meer Nederland.”

“Ik zie een mooi landschap met koeien is een typisch Nederlands beeld, zoals dat al eeuwen bestaat.”

Moderniteit

Moderniteit verwijst naar een continu proces van rationalisering en optimalisatie, dat gekenmerkt wordt door een zoektocht naar de meest productieve en efficiënte bedrijfssystemen door gebruik te maken van hoogwaardige technologieën. Moderniteit in de melkveehouderij heeft vooral betrekking op de manier van boeren en de daarbij gebruikte technologieën en innovaties, zoals krachtvoerbox, koematras, mestschuiver, roterende rugborstel, automatische voersystemen, halsbandresponders, (hand)computer en registratiesystemen. Dergelijke innovaties waarderen burgers vooral wanneer ze bijdragen aan meer dierenwelzijn, efficiëntere productie, goede controlemogelijkheden, schone en hygiënische voedselproductie, hoge productkwaliteit en verminderd fysieke arbeid voor de veehouders.

▲ “De melkstal ziet er keurig netjes uit. Dit vind ik heel belangrijk bij een productieproces en dat is hier de productie van melk. Een belangrijk product voor iedereen.”

▲ “Dit beeld geeft voor mij aan waar het allemaal om draait. De kern van de zaak is het produceren van melk en in deze ruimte wordt de melk van de koe genomen en wordt vervolgens in de keten van melk productie verwerkt. De netheid en schoonheid van deze ruimte straalt voor mij de zowel de zakelijke als ook hygiënische instelling van de boer weer. Keurig, wekt vertrouwen bij een leek.”

► “Op nieuwe bedrijven hebben de boeren het makkelijker. De stallen zijn ruimer en boeren kunnen efficiënter werken. Er zijn computergestuurde voederbakken en de melkkelder is afgesteld op de werkwijze van de boer.”

▼ “Ik waardeer de niet te stuiten techniek die ook op het melkveebedrijf steeds meer algemeen wordt.”

◀ “Het is een productiebedrijf, dat is een kil bedrijf. Het geeft me wel een positieve beoordeling over de boer, want ik vind dat een goede zakenman. Ik denk dat dit vandaag ook zo moet, dat is een noodzaak.”

Natuurlijkheid

Natuurlijkheid verwijst naar de interactie tussen landbouw en natuur en de afhankelijkheid van de landbouw met die natuur. In de melkveehouderij heeft volgens de deelnemers natuurlijkheid zowel betrekking op de dieren als op het landschap. Bij de dieren verwijst natuurlijkheid naar: natuurlijk voer, natuurlijke omgeving, bewegingsvrijheid, natuurlijk gedrag, naar buiten (in de wei) gaan, eten en drinken wanneer de dieren dat willen, natuurlijke dekking en geboorte, en koe en kalf bij elkaar. Bij landschap noemden de deelnemers: natuur, weilanden, sloot-kanten, grazende koeien, rust en ruimte, buiten zijn, gevoel van vrijheid, vakantiegevoel, ontspannen en gelukkig zijn.

► “Ik vind de koe met het kalf in de wei waardevol. Het is de meeste natuurlijke manier dat een jong dier zo geboren wordt, zonder tussenkomst van mensen.”

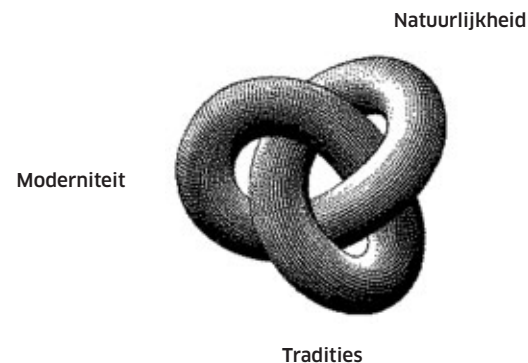
▲ “Koeien horen voor mijn gevoel buiten. De koe is een kuddedier en hoort de mogelijkheid te hebben zijn natuurlijk gedrag te laten zien in zijn, zoveel mogelijk, natuurlijke omgeving.”

“Ik had het idee dat de boer het niet leuk vond dat wij deze zieke koe konden zien. Maar dit beeld hoort bij een boerenbedrijf. Als je mensen jonge koeien laat zien en koeien laat aaien, dan hoort het er ook bij dat koeien ziek worden en dood gaan. Dit is niet erg schokkend, maar ... dit mag wel gezien worden. Het was niet goed geweest als die koe voor ons op een plek was gelegd waar wij niet konden komen. Dit is een onderdeel van het bedrijf.”

◀ “Zo hoort het van nature: de moeder samen met het jong, de moeder begeleidt het jong de wereld in. Jammer dat moeder en jong al snel gescheiden worden.”

3 De knoop: dilemma's in de melkveehouderij

Tradities, moderniteit en natuurlijkheid gaan niet altijd samen: er is een spanningsveld tussen deze drie gezichtspunten. De deelnemers aan dit onderzoek ervaren dat spanningsveld ook.

Figuur 1. De Knoop van Escher (M.C. Eschers 'Knoop' © 2010, The M.C. Escher Company B.V. Baarn-The Netherlands)

De 'Knoop van Escher' (zie figuur 1) geeft dit spanningsveld illustratief weer. Deze knoop laat zien dat de drie gezichtspunten met elkaar verbonden zijn, dat ze deel zijn van een geheel, dat ze elkaar beïnvloeden, dat ze alle drie even belangrijk zijn (geen hiërarchie) en dat de verbindingen flexibel zijn. De knoop geeft als het ware het (maatschappelijk)

spanningsveld van de melkveehouderij weer. Als je bijvoorbeeld aan moderniteit 'trekt' – bijvoorbeeld door voortgaande technologische ontwikkelingen komen tradities en natuurlijkheid onder spanning te staan. Andersom geldt dat als je aan traditie 'trekt' – door al het oude te willen behouden – dit ten koste gaat van moderne ontwikkelingen.

De burgers in het onderzoek willen eigenlijk dat melkveehouderijen tegelijkertijd modern, traditioneel en natuurlijk zijn. Maar ze zijn zich bewust van de tegenstrijdigheden en dilemma's tussen de drie gezichtspunten. Ze maken daarom afwegingen tussen tradities, moderniteit en natuurlijkheid. De volgende pagina's lichten verschillende dilemma's in de melkveehouderij en het beeld van de burgers hierover toe:

[moderniteit versus tradities](#)
[moderniteit versus natuurlijkheid](#)
[moderniteit én natuurlijkheid](#)

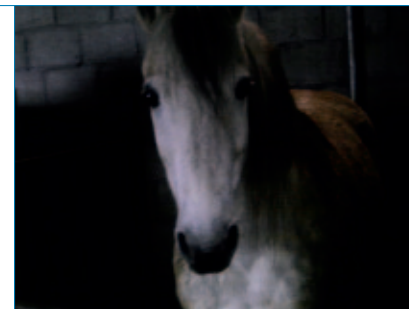
Moderniteit versus tradities

Over het algemeen waardeerden de burgers in dit onderzoek de technologische innovaties en economische ontwikkeling (onderdeel van moderniteit), maar tegelijkertijd spraken ze hun zorg uit over het steeds verder verdwijnen van traditionele aspecten van een melkveebedrijf, zoals de manier van boeren en het behoud van het typisch Nederlandse landschap met weiden en grazende koeien. Dergelijke traditionele aspecten willen ze graag behouden. De deelnemers waren dan ook enthousiast wanneer ze zagen dat innovaties en nieuwe technieken ook hand in hand kunnen gaan met behoud van kenmerken van de traditionele boerderij.

▲ “Dit is een heel ambachtelijk beeld, het is leuk dat dit nog steeds aanwezig is op de boerderij. Het is een stukje authentiek handwerk. Dan kom je natuurlijk ook weer op dat dilemma dat niet alles authentiek kan blijven. Je moet ook economisch kunnen bestaan, anders kun je de idealen ook niet verwezenlijken. Dat begrijp ik wel goed, dit is een vaak voorkomend dilemma.”

◀ “Hoe meer de melkveehouderij gaat opschalen, hoe minder het contact zal zijn tussen de bezoeker die daar toevallig komt en de dieren. Dan wordt het toch echt een soort fabriek. Mij spreekt de combinatie aan dat dit wel mogelijk is, dat de boer niet alleen aan de productie van melk denkt.”

▲ “Op deze foto staat een paard. Deze stond op de boerderij en dit was een heel oud paard. Het is leuk dat dit paard daar mag staan. ... Een stukje niet bedrijfseconomisch, het is een andere waarde dan een winstwaarde. Het is waardevol dat een bedrijf zo uitgerust is dat dit er ook nog bij kan. Dit paard kost alleen maar geld, tijd en ruimte en toch is er plaats voor dit paard.”

“Ik voel me verdrietig. Hoewel alles goed is verzorgd, zijn er toch ‘emotionele’ zaken verdwenen zoals de hooiberg, melkbus, etc. Het boerenbedrijf is echt een bedrijf geworden. ... Het nostalgische gevoel over het boerenbedrijf is verdwenen.”

► “Als ik naar deze silo's kijk dan denk ik: dit hoort hier toch eigenlijk niet. Dat hoort thuis in de Botlek of zoiets. Maar het moet zo.”

► “Deze foto vangt in één beeld de bedrijvigheid op de boerderij. De machines achter het gaas, de ouderwetse schop op de voorgrond. Voor mij verbeeldt deze foto hoe vernieuwing, innovatie en nieuwe technieken geen afbreuk hoeven te doen aan de waarde van de boerderij.”

▲ “De melkveehouderij is voor mij een onderdeel van de Nederlandse cultuur omdat het Nederlandse melkvee, zwartbont in het noorden van het land en roodbont in het zuiden, door de jaren heen de weilanden van het Nederlandse landschap heeft bepaald. Ook de Nederlandse kaas is wereldwijd bekend.”

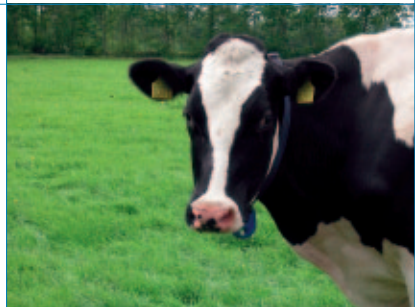
“Wij moeten de tradities en de wortels niet vergeten. Het is op zich niet erg om in de marktontwikkeling mee te doen om een bepaalde activiteit rendabel te maken. Maar je moet deze activiteit niet stoppen, omdat het bij de cultuur hoort.”

Moderniteit versus natuurlijkheid

Niet alle ontwikkelingen en innovaties ten behoeve van een efficiënte productie krijgen waardering. Burgers vinden het vooral zorgelijk als nieuwe ontwikkelingen ten koste gaan van het welzijn van de dieren. Welzijn drukken ze vooral uit in de mate van natuurlijkheid. Men maakt zich zorgen dat de huidige melkveehouderij 'onnatuurlijk' is en in conflict staat met de natuur. Het dilemma tussen moderniteit en natuurlijkheid heeft dus met name betrekking op de

dieren, maar ook op het landschap (waarbij valt te denken aan landschapsvervuiling door silo's, grote stallen et cetera). Aspecten van de melkveehouderij die ze als 'onnatuurlijk' ervaren zijn: het scheiden van kalf en koe, kalveren voeren met melkpoeder, kunstmatige inseminatie, korte levensduur van de dieren en een 'onnatuurlijk' hoge melkproductie per koe.

▼ "Productie voor alles. Ik begrijp dat een boerenbedrijf economisch goed moet draaien. Daarom moet de melkproductie zo hoog mogelijk zijn. Dat druist enigszins tegen mijn gevoel in. Wat is nou het beste voor de dieren? Wat willen we als mensheid?"

► "Ik vind het belangrijk om de belangen van het dier te verdedigen, maar dit moet niet ten koste gaan van alles; alhoewel ik gevoelsmatig zou willen dat dat mogelijk is. Ik begrijp dat een boer zijn koe naar het slachthuis brengt, als ze niet meer genoeg produceert. Maar als het aan mij lag, kreeg de koe een rustige oude dag. Maar ik begrijp dat dit niet realistisch is in Nederland."

"In z'n algemeenheid wordt het natuurlijke proces van de dieren geweld aan gedaan om het voor ons mensen economisch uitvoerbaar te maken."

"Ik vind dat er geen geldig economische argument is om de koeien geen moedermelk te geven. Daarnaast ben ik vrij realistisch: het is een bedrijf. Als koeien geen melk meer leveren ... gaan ze naar de slacht. Als je die realiteit niet onder ogen wil zien, moet je geen melk kopen."

▼ “Dit is ook erg indrukwekkend om te zien, dat het kalfje vrijwel meteen bij de moeder wordt weggehaald.... Ik vond dit wel zielig voor beide, maar zo gaat dat eenmaal op zo'n bedrijf. Ik heb wel respect gekregen voor die boeren, omdat ze dit toch vaak moeten doen. Het geeft je toch

“Ik vraag me wel eens af hoe lang de kalveren bij de moeders in de natuur bij elkaar blijven. Moeder en kind worden nu meteen uit elkaar gehaald. Dat alleen maar om de productie hoog te houden. Het is slecht dat dit gebeurt, je hebt een verbroken relatie tussen moeder en kind. Misschien ben ik wel te sentimenteel hiervoor. De kalveren zogen ook aan mijn hand, volgens mij missen ze dat wel. Ze krijgen nu veel minder aandacht dan wanneer ze bij hun moeder zouden blijven. Het plezier van zuigen bij zijn eigen moeder kent het kalf niet. Ontwikkeling en productie zijn allemaal prima, maar tot hoever kan je dieren manipuleren. Ik snap wel dat boeren dit doen, omdat ze moeten ondernemen.”

een dubbel gevoel. Nu heb ik zelf ervaren hoe dit alles in zijn werk gaat.”

► “Deze kalfjes staan de hele dag op die betonnen roosters. Ze kunnen zich amper staande houden, dit vind ik vreselijk voor alle dieren die je ziet slibberen op die roosters.”

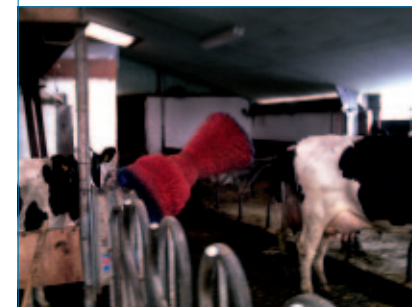

▲ “Uiteindelijk symboliseert deze foto voor mij het hart van het bedrijf. Het draait uiteindelijk natuurlijk om de melkproductie en in deze ruimte komen de dieren en het zakelijke belang iedere dag weer bijeen. Deze foto geeft voor mij een beeld van hoe de boer omgaat met het afwegen van deze belangen.”

“Je moet niet naar het dier kijken als een product, het is een levend wezen. Zeker voor zoogdieren.”

Moderniteit én natuurlijkheid

Burgers vinden natuurlijkheid in de melkveehouderij belangrijk, geeft dit onderzoek aan, en ze zijn geneigd om moderniteit als een bedreiging te ervaren. Maar in een aantal gevallen kan moderniteit en natuurlijkheid wel samengaan, zeggen de burgers. Namelijk wanneer innovaties de natuurlijke omgeving nabootsen of de afwezigheid van een natuurlijke omgeving compenseren. Denk bijvoorbeeld aan koematrassen die zorgen voor een zachte ondergrond en een half open stal die frisse lucht geeft en het gevoel van buitenleven binnenlaat.

▲ “Ik zou willen dat elk bedrijf een goede bedrijfsvoering heeft én oog voor de natuur.”

“Ik waardeer dat de koe de ruimte krijgt om voldoende te bewegen in de stal; zij staat niet vast in een box. De halfopen stal bootst zoveel mogelijk de natuurlijke omgeving van de koe na.”

◀ “Ik waardeer dat de natuur en de techniek op de boerderij hand in hand gaan.”

4 Natuurlijkheid in Nederland en Noorwegen

Het is belangrijk te onderkennen dat de drie gezichtspunten – tradities, moderniteit en natuurlijkheid – sociaal en cultureel bepaald zijn. Dit wil zeggen dat ze in een andere context (cultuur, land, sociale omgeving) een andere betekenis en invulling kunnen hebben.

Het vergelijkende onderzoek in Noorwegen laat zien dat Noorse burgers dezelfde vier thema's benoemen als de Nederlanders – de dieren en het product, de manier van boeren, het landschap en de veehouder – en vergelijkbare dilemma's rondom tradities en moderniteit, maar dat ze 'natuurlijkheid' een andere betekenis geven dan Nederlandse burgers.

Ter illustratie van de verschillende opvattingen over natuurlijkheid twee foto's: een Noors en een Nederlands landschap. Ziet u op iedere foto natuur? En zo ja, waar? Zijn de bergen op foto 1 natuur? En het gedeelte tussen de stad en de bergen: is dat wel of geen natuur? En foto 2: is het weiland in het midden natuur? En het slootje en de slootkanten op de voorgrond?

De foto's illustreren dat het niet zo eenvoudig is om aan te wijzen wat wel of geen natuur is. Wat mensen als 'natuur' benoemen hangt onder andere af van de omgeving waarin ze leven en zijn opgegroeid; het is sociaal en cultureel bepaald. Uit het onderzoek blijkt dat Nederlanders een andere betekenis toekennen aan natuur dan Nooren. De volgende pagina's lichten toe welke consequenties dit heeft voor maatschappelijke zorgen en waardering van de melkveehouderij in Nederland en Noorwegen.

Foto 1 Noors landschap

Foto 2 Nederlands landschap

‘Natuur’ in Noorwegen

Noorwegen staat bekend om haar ‘wilde’ natuur met onder meer bergen, fjorden en bossen. Maar het land heeft ook steden. Steden en natuur zijn in het Noorse landschap uitersten van elkaar. Precies daartussen ligt het platteland, waardoor het landschap uit drie domeinen bestaat: stad – platteland – natuur (zie figuur 2). Het platteland vormt als het ware een overgangsgebied van stad naar natuur en andersom. Het beschermt burgers tegen de wilde natuur (en dieren) en wordt gewaardeerd om haar ‘fred og ro’ (‘vrede en rust’) als tegenhanger van het (drukke) leven in de stad.

Over het algemeen passen in ieder domein specifieke diersoorten: huisdieren in de stad, vee op het platteland en wilde dieren (beren, elanden, et cetera) in de bossen en bergen. Daardoor maken koeien deel uit van het platteland. De Noorse deelnemers aan het onderzoek accepteren over het algemeen dat deze dieren in een door de mens gecontroleerde omgeving gehouden worden voor productiedoeleinden. Meer bezorgd zijn ze over de afnemende diversiteit in dierrassen (onderdeel van tradities) dan over de natuurlijkheid van de dieren.

Figuur 2. Drie domeinen in het Noorse landschap

Platteland in Noorwegen: ‘overgangsgebied’ tussen stad en natuur

“Ik hoor vogelgefluit. Dicht bij de natuur, toegang tot het bos, geleidelijke overgang tussen vrije natuur en het cultuurlandschap.”

“Een koe is een koe. Hiermee bedoel ik dat koeien, ook in een grote ligboxenstal met datamanagement, naar buiten kunnen gaan in het cultuurlandschap, zoals ze altijd hebben gedaan. In de moderne en technologisch ingerichte stal, ziet het ernaar uit dat de koeien het goed hebben, ook buiten.”

“We lezen continu dat het landschap zal verwilderen, vanwege het tekort aan grazende dieren. Deze boerderijen laten zien dat het mogelijk is om, op z’n minst voor een tijdje, goed te boeren zowel economisch als qua management.”

“We hebben weilanden nodig in het cultuurlandschap.”

“We hebben de boeren nodig als cultuurdragers. Ook als dragers voor tradities en als tegenwicht voor de urbanisatie en vervreemding die plaatsvindt onder de jongere generatie in relatie tot natuur en voedselproductie.”

▼ “Deze foto is het meest waardevol voor mij, omdat het belangrijk is dat de groei van het bos en de struiken beperkt blijft. Tegelijkertijd hebben de koeien de mogelijkheid om te grazen in het open landschap.”

“We hebben melkveehouders nodig in Noorwegen om te zorgen voor het cultuurlandschap ... en voor een beetje ‘romantiek’.”

‘Natuur’ in Nederland

In Nederland verwijst de term ‘groene ruimte’ naar alles dat niet-stedelijk is en wordt het platteland gewaardeerd als tegenhanger van het leven in de stad. Nederland kent eigenlijk maar twee domeinen – stad en groene ruimte – (zie figuur 3).

Het Nederlandse platteland, inclusief het vee waaronder koeien, ervaren de deelnemers aan het onderzoek als onderdeel van de natuur, ook al is het door mensenhanden gecreëerd. Dit beeld is tevens bevestigd in het kwantitatieve deel van het onderzoek, waarin 90 procent van de Nederlanders bevestigt dat een koe in de wei natuur is. Nederlanders denken dus bij natuur niet alleen aan wilde natuur en wilde dieren maar ook aan boerenland en landbouwhuisdieren. Dit is ook een gevolg van de sterke verstedelijking.

Figuur 3. Twee domeinen in het Nederlandse landschap

Platteland in Nederland: Onderdeel van de ‘groene ruimte’ tegenover de stad

► “Je kunt hier nog genieten van de koeien en het landschap. Het uitzicht en de ruimte is hier heerlijk. Het is te hopen dat deze stukken natuur niet zullen verdwijnen.”

“Ik hoor vogels. Hierdoor merk je toch dat je buiten de bebouwde kom bent en in de natuur aanwezig bent.”

“Ik zie schapen en lammetjes in de wei. Zo zie ik de natuur voor mij.”

“De vrije natuur: zo moet de natuur zijn, hier horen de koeien thuis.”

“Een samenleving kan alleen goed functioneren als er evenwicht is tussen drukte, spanning, onrust en het genieten van rust en natuur.”

“Nederland is stedenbouwkundig vol. Dit platteland moet zo blijven als tegenhanger voor de verstedelijking die toch wel oprukt.”

5 Input voor een maatschappelijk debat

Burgers denken helemaal niet zo zwart-wit over de melkveehouderij, blijkt uit het promotieonderzoek. Ook oordelen ze niet over de huidige melkveehouderij zoals vaak verondersteld wordt: burgers hebben wel waardering voor moderne melkveehouderij, met name wanneer technologische vernieuwingen het welzijn van de dieren of de veehouder ten goede komen. Ze oordelen niet meteen, maar wegen af wat ze wel en niet bevallen in een bedrijf. En ze kijken naar de melkveehouderij vanuit verschillende gezichtspunten: tradities, moderniteit en natuurlijkheid.

Burgers vormen een genuanceerde mening, die niet uit één dualisme bestaat ('Ot en Sien' versus 'industrie') maar uit meerdere. Dit maakt het debat rondom een maatschappelijk verantwoorde veehouderij complexer maar ook flexibeler: er is variatie in de afwegingen en keuzes die mensen maken.

Wat betekenen deze onderzoeksbevindingen voor de ontwikkeling van een duurzamere veehouderij? Tijdens het onderzoek is voor het vinden van de antwoorden dieper ingegaan op de sociaal-culturele duurzaamheid van de melkveehouderij, ook wel de 'people'-pilaar van duurzaamheid genoemd (naast profit en planet). Uit de onderliggende dilemma's en conflicten is de volgende conclusie voortgekomen:

Een sociaal-cultureel duurzame melkveehouderij verenigt het beste van drie werelden; tradities, moderniteit en natuurlijkheid.

Deze structurering kan helpen bij het voeren van het debat rondom een maatschappelijk verantwoorde en gewaardeerde melkveehouderij. Daarbij zijn twee aandachtspunten van belang. Ten eerste richtte dit onderzoek zich op de melkveehouderij, en het is de vraag in hoeverre de bevindingen ook toepasbaar zijn voor bijvoorbeeld de varkens- of pluimveehouderij. Ten tweede is het belangrijk om er rekening mee te houden dat de drie gezichtspunten sociaal en cultureel bepaald zijn en niet alleen tussen landen, maar ook tussen groepen mensen kunnen verschillen. Verschillende (groepen) mensen maken verschillende afwegingen; waar de een de nadruk zal leggen op technologische ontwikkelingen, zal een ander een sterke voorkeur hebben voor natuurlijkheid in de veehouderij. Vandaar dat dit boekje tevens gebruikt kan worden voor (zelf)reflectie.

Welke afwegingen maakt u? Ligt de nadruk in de veehouderij bij de dieren en de producten, het landschap, de manier van boeren, de veehouder of een combinatie daarvan? En gaat uw voorkeur uit naar een natuurlijke veehouderij? Of ligt voor u de nadruk op technologische innovaties? Of juist op het behoud van tradities?

Tevens illustreert het uitgevoerde onderzoek het belang van een levensechte ervaring met landbouw en veehouderij. Veel deelnemers vonden de bedrijfsbezoeken leerzaam. Hierdoor zien en ervaren ze beter wat de veehouderij inhoudt en met welke dilemma's veehouders en de sector (dagelijks) te maken hebben.

▲ “De boer! Zonder hem geen boerderij, geen melk en geen actief gebruik van het platteland. Bijkomende waarde van de boer was ook nog dat hij met liefde sprak over zijn vak, creatief was in het innoveren van zijn bedrijf en de toekomst zonnig tegemoet zag.”

“In z'n totaliteit bewondering waarop dit jonge gezin (man, vrouw en 3 schoolgaande kinderen) dit bedrijf runt. De liefde en motivatie waarmee zij dit doen verdient respect.”

▼ “Ik heb nooit geweten dat die mannen en vrouwen zoveel kennis moesten hebben. ... Het is me opgevallen dat deze beide boeren met zoveel liefde over hun vee, hun land en het landschap spraken.”

► “Als je het in de werkelijkheid ziet, is het toch anders dan wanneer je er over leest. De praktijk maakt toch meer indruk dan alleen van horen zeggen. Het is meer zintuiglijk waarneembaar.”

Onderzoeksverantwoording Dankwoord

Om een representatieve afspiegeling van de samenleving te krijgen, selecteerde Bureau Veldkamp (onderdeel van TNS NIPO) zes groepen met acht mensen per groep op grond van verschillende kenmerken (leeftijd, geslacht, opleiding, stedelijkheid).

Iedere groep bezocht op één dag twee melkveebedrijven in hun regio: Friesland, Zuid-Holland of Noord-Brabant. De bedrijven vormden met ongeveer 50 tot 200 koeien een goede afspiegeling van de Nederlandse melkveehouderij.

In Noorwegen vond het onderzoek plaats met twee groepen op twee bedrijven in één regio (Vestfold).

Voor de uitvoering van dit onderzoek gaat dank uit naar de deelnemende melkveehouders die de burgers zo gastvrij hebben ontvangen en rondgeleid op hun bedrijf: Folkert Algra, Thom Miedema, Jos Kuijpers, Tanja van de Ven-Vogels, Wout van den Heuvel en Marinus de Vries. Het onderzoek is uitgevoerd onder begeleiding van Simon Oosting, Bettina Bock, Han Wiskerke en Akke van der Zijpp van Wageningen University. Bureau Veldkamp (onderdeel van TNS NIPO) selecteerde de deelnemers aan dit onderzoek. Wageningen institute of Animal Science (WiAS) en de leerstoelgroepen Rurale Sociologie en Dierlijke Productiesystemen gaven financiële steun aan dit onderzoek. De Section for Learning and Teacher Education van de University of Life Sciences (UMB) te Ås (Noorwegen) heeft financieel bijgedragen aan het veldwerk in Noorwegen. Dit boekje is totstandgekomen met financiële steun vanuit het Cluster Ethiek (directie Voedsel, Dier en Consument) van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

Over de auteur

Birgit Katharina Boogaard begon in 1997 met de opleiding Zoötechniek aan Wageningen University. Voor haar specialisatie Tropische Dierlijke Productiesystemen deed ze onderzoek in Gambia bij het International Trypanotolerance Centre (ITC) naar de consumptie en het gebruik van geitenmelk door de lokale bevolking. Ze voerde haar afstudeeronderzoek uit in Brazilië bij het Centre of Agrarian Sciences te Araras aan de Federal University of São Carlos (UFSCar), daarbij richtte ze zich op kleinschalige melkveehouderijsystemen gebaseerd op rotatiebeweiding en suikerrietproductie. Ze studeerde tevens af op Westerse Dierlijke Productiesystemen, waarbij ze in opdracht van LTO Nederland onderzoek deed naar de kennisbehoefte van Nederlandse melkveehouders. Dit onderzoek was een samenwerking tussen de leerstoelgroepen Dierlijke Productiesystemen en Communicatie en Innovatiestudies van Wageningen University.

In oktober 2003 startte ze haar promotieonderzoek bij de leerstoelgroepen Dierlijke Productiesystemen en Rurale Sociologie van Wageningen University. Ze voerde veldwerk uit in Nederland (2005) en Noorwegen (2006). In Noorwegen werkte ze samen met de Section for Teaching and Teacher Education van de University of Life Sciences (UMB) te Ås. Dit werk heeft geresulteerd in wetenschappelijke

publicaties, bijdragen aan internationale conferenties en het proefschrift getiteld 'The Socio-Cultural Sustainability of Animal Farming. An inquiry into social perceptions of dairy farming in the Netherlands'.

In 2009 werkte ze deeltijd bij het cluster Systeeminnovaties van Wageningen Livestock Research te Lelystad. Momenteel is Birgit Boogaard werkzaam als universitair docente aan Wageningen University bij de leerstoelgroep Rurale Sociologie.

Andere publicaties

Boogaard, B.K., Oosting, S.J., Bock, B.B., Wiskerke, J.S.C., (submitted). The Socio-Cultural Sustainability of Livestock Farming: An inquiry into social perceptions of dairy farming based on qualitative and quantitative methods. **Animal. International Journal of Animal Bioscience**.

Boogaard, B.K., Bock, B.B., Oosting, S.J., Krogh, E., 2010. Visiting a farm: An Exploratory Study on the Social Construction of Animal Farming in Norway and the Netherlands Based on Sensory Perception. **International Journal of Sociology of Agriculture and Food**. 17(1), 24-50.

Boogaard, B.K., Bock, B.B., Oosting, S.J., Wiskerke, J.S.C., Van der Zijpp, A.J., 2010. Social acceptance of dairy farming: The ambivalence between the two faces of modernity. **Journal of Agricultural and Environmental Ethics**. (online first).

Boogaard, B.K., 2009. **The Socio-Cultural Sustainability of Animal Farming. An inquiry into social perceptions of dairy farming in the Netherlands and Norway**. PhD thesis Wageningen University.

Boogaard, B.K., Oosting, S.J., Bock, B.B., 2008. Defining sustainability as a socio-cultural concept: Citizen panels visiting dairy farms in the Netherlands. **Livestock Science**. 117, 24-33.

Boogaard, B.K., Oosting, S.J., Bock, B.B., 2006. Elements of societal perception of farm animal welfare: A quantitative study in The Netherlands. **Livestock Science**. 104, 13-22.

Colofon

Tekst **Birgit K. Boogaard**

Tekstredactie **Ria Dubbeldam**, GAW Ontwerp & Communicatie

Vormgeving **Cecile van Wezel**, GAW Ontwerp & Communicatie

Drukker **Ecodrukkers**, Nieuwkoop

Foto's **Fokje Steentra**, **Daniël de Jong**, **Birgit Boogaard** (Wageningen UR)
en deelnemende burgers

Uitgave **Wageningen University**, Wageningen UR

Copyright/bronvermelding

overname en verspreiding van (delen) van dit boekje worden
aangemoedigd, mits voorzien van een deugdelijke bronvermelding.

Deze uitgave is totstandgekomen in opdracht van het
Cluster Ethiek (directie Voedsel, Dier en Consument) van het
Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

Wageningen, oktober 2010

